

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΤΑΝΟΣ

ΚΩΠΑΪΔΑ

Ο ΘΡΥΛΟΣ ΜΙΑΣ ΛΙΜΝΗΣ

*Στο λαμπρό σύστημα του Ελληνικού πολιτισμού
εξέχουσα θέση έχει το όνομα και η δημιουργία
των Μινυών.*

Γένος αρχαιότατο, που απλώνει τις βαθιές ρίζες του στην Βοιωτική γη με κέντρο ανάπτυξης τον Ορχομενό, άφησε μία πλούσια και, στο μεγαλύτερο μέρος της ανεξιχνίαστη ακόμη κληρονομιά, ενός όχι μόνο πνευματικά υψηλού αλλά και τεχνολογικά καταπληκτικού πολιτισμού. Αποτελεί άλλωστε κοινό μυστικό αλλά και γενική απορία, άλυτη ακόμη από τα αρμόδια επιστημονικά και ακαδημαϊκά κέντρα, ότι ορισμένοι αρχαίοι πολιτισμοί μεταξύ των οποίων και ο Ελληνικός, έχουν να επιδείξουν ισχυρά αυταπόδεικτα και υψηλής βαθμίδας στοιχεία των τεχνολογικών επιτευγμάτων, τα οποία δεν αποκρύπτονται, βεβαίως, εκ των

Μια από τις πύλες του οχυρού Γλα (Αρνη) όπου ξεκινούσε ο δρόμος προς τις Κώπες και τον Ορχομενό. πραγμάτων, όμως τυγχάνουν μιας επιπόλαιης και διόλου πειστικής επίσημης προσέγγισης. Την ίδια στιγμή μια τεράστια βιβλιογραφία υπάρχει και διαρκώς παράγεται στο εξωτερικό γύρω από το ζήτημα της Ελληνικής τεχνολογίας, που καλύπτει μία μεγάλη χρονική περίοδο, από την προϊστορία μέχρι και την Βυζαντινή εποχή. Είναι μία ανακολουθία, που επειγεί να πάψει να υπάρχει. Ο λαμπρός ελληνικός πολιτισμός, ήταν μία ολόπλευρη δημιουργία, ένας ήλιος που ακτινοβολούσε προς όλες τις κατευθύνσεις. **Οι Μινύες, το μυστηριώδες και μεγαλόπρεπο αυτό Ελληνικό γένος, το αποδεικνύουν, έστω και με τα ερείπια του έργου τους.**

Παλαιογεωγραφία και Υδρογεωλογία της Κωπαΐδος

Κάποτε η Κωπαΐς ήταν η μεγαλύτερη λίμνη της Ελλάδος. Πριν από 10 εκ. χρόνια κατά την γεωλογική εποχή της Πλειοκαίνου ένα τεκτονικό βύθισμα δημιούργησε το λεκανοπέδιο της Κωπαΐδος εκτάσεως 200 περίπου τετραγωνικών χιλιομέτρων. Με την τήξη των παγετώνων της Βουρμίου εποχής που σηματοδοτεί το τέλος της Πλειστοκαίνου περιόδου (περίπου 11.500 χρόνια πριν από σήμερα) ανεβαίνει η στάθμη των υδάτων της υδρογείου. Οι έντονες βροχοπτώσεις που ακολούθησαν κατά το διάστημα της μεταπαγετώδους εποχής, κατέκλυσαν το λεκανοπέδιο μετατρέποντάς το σε λίμνη. Η λίμνη περικλείετο από όρη συμπαγούς τιτανολίθου (είδος ασβεστολιθικού πετρώματος) ο οποίος στα περισσότερα σημεία διεργάγη εξαιτίας των σεισμών. Σ' αυτές τις ρωγμές τα καταβυθιζόμενα ύδατα, διοχετεύοντο υπογείως και, ή εξαφανίζοντο στα έγκατα της γης ή ανέβλυζαν σε χαμηλότερα σημεία ως πηγές. Ορισμένα από τα υπόγεια ύδατα συγκοινωνούσαν με τις λίμες Υλίχη και Παραλίμνη και ένα άλλο μέρος διοχετεύετο στον κόλπο της Λάρυμνας του Ευβοϊκού.

Κατά τους χειμερινούς μήνες οι έντονες βροχοπτώσεις και την άνοιξη το λιώσιμο των χιονιών προκαλούσαν υπερχείλιση της λίμνης, ανεβάζοντας την στάθμη από 3 μέχρι 6 μέτρα σύμφωνα με τα διακρινόμενα ίχνη πλημμυρών.

Κατά τους θερινούς μήνες τα νερά έφευγαν δια μέσου των φυσικών ρωγμών και καταβόθρων που συναντάμε σήμερα στα ασβεστολιθικά παράλια της Κωπαΐδος. Επειδή η υπόγειος διαρροή των υδάτων γινόταν σε σημεία υψηλότερα του επιπέδου του λεκανοπεδίου, εκεί όπου βρίσκονται οι καταβόθρες και οι ρωγμές, το καλοκαίρι η Κωπαΐδα έπαιρνε την όψη εκτεταμένου ρηχού τέλματος, καλυμμένη με καλαμιώνες και πλήθος χέλια να κολυμπούν, μετατρέποντας το σε ένα κλειστό υδάτινο οικοσύστημα.

Η λίμνη από τους αρχαίους συγγραφείς αναφέρεται με διάφορες ονομασίες. Ο Όμηρος την αποκαλεί Κηφισίδα λίμνη επειδή δεχόταν τα νερά του Κηφισού ποταμού. Άλλοι την αναφέρουν ως λίμνη του Ορχομενού ή της Αλιάρτου από τις ονομασίες των ηρώων που ίδρυσαν ομώνυμες πόλεις. Επικράτησε η ονομασία Κωπαΐς, εκ του γεγο-

νότος ότι τα νερά ήταν βαθύτατα στο βόρειο άκρο της λίμνης όπου βρισκόταν η αρχαία πόλις Κώπαι (νυν Κάστρο). Όταν η μεγαλύτερη έκταση της λίμνης μετατρεπόταν σε ρηχό τέλμα, οι κάτοικοι των Κωπών κωπηλατούσαν με πλεύσιμα στα νερά της. Ως ανάμνηση της κωπηλασίας διατηρήθηκαν οι ονομασίες Κώ-παι και Κωπαΐς. Ο περιηγητής Παυσανίας τον 2ο μ.Χ. αιώνα είχε ταξιδεύσει με ένα πλεύσιμο στην Κωπαΐδα.

Υδρολογικό σύστημα της Κωπαΐδας

Ο Κηφισός, ο μεγαλύτερος ποταμός της Στερεάς Ελλάδος που πηγάζει από τις βορειοανατολικές υπώρειες του Παρνασσού, στην αρχαιότητα ενωνόταν με τον ποταμό Μέλανα, πλησίον της προϊστορικής ακρόπολης του Ορχομενού (σήμερα κομόπολης). Οι πηγές του Μέλανος αναβλύζουν από τα βόρεια κρ่าσπεδα του όρους Ακόντιο. Περίπου τρία χιλιόμετρα βορειοδυτικά του Ορχομενού, στην ειδυλλιακή τοποθεσία "Πηγές των Χαρίτων" αναβλύζουν κρυστάλλινα νερά, για να σχηματίσουν το μικρό πλέον ποταμάκι του Μέλανος. Πραγματικός νεραϊδότοπος, χώρος αναψυχής με βλάστηση και τρεχούμενα νερά ακόμη και το καλοκαίρι. Εκεί στις πηγές, λειτουργεί εκτροφείο πέστροφας.

Σημαντικό ποτάμι που χυνόταν στην Κωπαΐδα ήταν και η Έρκυνα. Οι πηγές της βρίσκονται στο επιβλητικό και γοητευτικό φαράγγι της Λιβαδειάς όπου υπήρχε το φημισμένο μαν-τείο του Τροφωνίου Διός. Οι μυθικές πηγές της Λήθης και της Μνημοσύνης τροφοδοτούν την Έρκυνα σχηματίζοντας καταρράκτες που διασχίζουν ένα τοπίο από αιωνόβιους πλατάνους και υδρόμυλους. Οι εκβολές του ποταμού Έρκυνα ήταν στα δυτικά παράλια της Κωπαΐδος. Από το όρος Ελικών πηγάζει ο ποταμός Φάλαρος ή Κοράλιος που διασχίζει την Κοιλιάδα των Μουσών, πατρίδα του Ησιόδου, και τότε χυνόταν στην λίμνη της Κωπαΐδος.

Άλλο ένα ποτάμι, ο Τρίτων κατέκλυσε τις παραλίμνιες πολίχνες Αθήναι και Ελευσίς, συνώνυμες των μεγάλων πόλεων της Αττικής. Σήμερα, συνέπεια της κατακλίσεως που προκάλεσε ο ποταμός, ήταν η εξαφάνιση των πόλεων, στον υποβύθιο χώρο της Κωπαΐδος. Ο Τρίτων σαν ένα μικρό ρεύμα πλέον πηγάζει από το σημερινό χωριό Σωληνάρι. Ο Τρίτων σχετίζεται με την γέννηση της θεάς Αθηνάς. Οι πολίχνες Αθήναι και Ελευσίς ιδρύθηκαν εκεί από τους Αθηναίους προς τιμή του βασιλέως Κέκροπος.

Η πρώτη αποξήρανση της Λίμνης και η καταστροφή των υδραυλικών έργων

Οι εναλλαγές πλημμυρών και ξηρασιών μετέβαλλαν συνεχώς την στάθμη των υδάτων στην ευρύτερη περιοχή της Κοπαΐδος μη επιτρέποντας τις ασφαλείς καλλιέργειες της γης. Ο ελώδης χαρακτήρας της λίμνης προκαλούσε ελονοσία και άλλες ασθένειες. Σύμφωνα με τις μυθολογικές-ιστορικές παραδόσεις αλλά και με τα πορίσματα των ανασκαφών διεπιστώθη ότι οι Μινύες στο απώτατο παρελθόν, πιθανώς μετά μία μακρά περίοδο πειραματισμού, εκτέλεσαν το τιτάνιο έργο της αποστράγγισης της Κοπαΐδος. Η σύλληψη και η εκτέλεση αυτού του τεχνολογικού επιτεύγματος σε μία προϊστορική (!) περίοδο ήταν τόσο τολμηρή που καταπλήσσει τους σύγχρονους επιστήμονες. Εξ άλλου υπάρχουν πολλά ακόμη να ανακαλυφθούν. Ο αείμνηστος Μ. Ανδρόνικος κάποτε είχε πει "η Ελληνική γη δεν μας απεκάλυψε ακόμη τα μεγάλα μυστικά της". Τα έργα των Μινύων λειτουργούσαν για χρονικό διάστημα μεγάλο ως κεντρικά γνωρίσματα του Μινυακού πολιτισμού.

Οι αρχαίοι συγγραφείς δεν δίνουν καμία περιγραφή της αποξήρανσης επειδή το έργο εξετελέσθη πριν τα Τρωικά. Όμως όλοι τους συμφωνούν ότι η Κοπαΐδα κάποτε εκαλλιεργείτο και ότι είχε αποτελέσει κέντρο πολιτισμού και ευημερίας. Έπρεπε να περάσουν πολλές χιλιετίες για να επιχειρηθεί εκ νέου το 1889, η αποστράγγιση της Κοπαΐδος. Τότε ήρθαν στο φως τα υδραυλικά έργα, επαληθεύοντας τους θρύλους των ακμαίων Μινυών. Η έκρηξη της Θήρας το 1630 π.Χ., που θεωρείται ως μία από τις μεγαλύτερες εκρήξεις ηφαιστείου στην ιστορία του ανθρωπίνου γένους, με τις αναστατώσεις που προκάλεσε επέφερε στασιμότητα και αναστολή στον Μινωικό και εν γένει Ελλαδικό πολιτισμό, όπως και τον Μινυακό. Οι σεισμοί που ακολούθησαν πιθανώς να έφραξαν τις καταβόθρες και παραμελήθηκε πλέον η συντήρηση των καναλιών, των αναχωμάτων και άλλων συναφών έργων. Περί το 1200 π.Χ. η πεδιάδα είχε μετατραπεί σε μία τεράστια λίμνη κατακλύζοντας πόλεις, καλλιέργειες και το μόχθο χιλιετιών. Στην Κλασική και Ελληνιστική περίοδο ξακουστά ήταν τα πελώρια χέλια και τα καλάμια για την κατασκευή αυλών. Ο Στράβων χαρακτηρίζει την Κοπαΐδα ως "αμφίβιον φύσιν" με 66 ποτίσματα γύρω από τη λίμνη.

Σύμφωνα με τον Διόδωρο Σικελιώτη η μετατροπή της Κοπαΐδος σε λίμνη οφείλεται στο στρατηγικό τέχνασμα του Ηρακλέους για να αχρηστεύσει το ιππικό του Μινυών. Οι Μινύες είχαν υποτάξει τους Θηβαίους και εισέπρατταν φόρους. Οι Θηβαίοι οδηγούμενοι από τον Ηρακλή μετέστρεψαν τον ρου του Κηφισού και έφραξαν την Μεγάλη Καταβόθρα με αποτέλεσμα να πλημμυρίσει το λεκανοπέδιο. Σαν σημάδι αυτού του γεγονότος σήμερα οι κάτοικοι του συνοικισμού Νέο Κόκκινο υποδεικνύουν την Γροθιά του Ηρακλή στην Μεγάλη Καταβόθρα. Είναι όμως απίθανο οι Μινύες να μην απέφραξαν αργότερα την καταβόθρα, διότι μέχρι τον Τρωικό πόλεμο ήσαν ακμαίοι. Έλαβαν μέρος στην Τρωική εκστρατεία με 30 πλοία υπό την ηγεσία του Ασκαλάφου και του Ιαλμένου.

Ο Ηρακλής θεωρείται πως υπήρξε και υδραυλικός μηχανικός της εποχής εκείνης διότι και άλλοι γνωστοί άθλοι του έχουν να κάνουν με υδραυλικά έργα όπως η εκτροπή του Αχελώου, οι Στυμφαλίδες, οι Στάβλοι του Αυγείου κ.α. Βέβαια, πρέπει να έχουμε υπ' όψιν, ότι ο Ελληνισμός σε κάθε μεγάλο του ιστορικό έργο ή επίτευγμα έβαζε κάποιον Ηρακλή επικεφαλής, αφού αυτός ο θρυλικός ήρωας προσωποποιούσε ολόκληρο το Ελληνικό Γένος. Κατάλοιπα πάντως τέτοιων υδραυλικών αρδευτικών παρεμβάσεων υπάρχουν σε διάφορα μέρη της Ελλάδος και βρίσκονται είτε κατακλυσμένα από λίμνες είτε θαμμένα κάτω από προσχώσεις και τις φερτές ύλες των ποταμών. Με την πρόσφατη αποστράγγιση της Κοπαΐδος ήρθαν στο φως τέτοια κατάλοιπα. Είναι πάντως δύσκολο να διακρίνει κανείς αυτά τα προϊστορικά έργα. Συνήθως πρέπει να παρατηρούμε την διαμόρφωση του εδάφους, για αναχώματα και ογκολίθους λαξευμένους από ανθρώπινο χέρι.

Σήμερα η επαρχιακή οδός που οδηγεί από τις Κώπες (Κάστρο) προς τον Ορχομενό έχει κατασκευαστεί πάνω στο αντιπλημμυρικό ανάχωμα των Μινυών. Πολλοί οδηγοί ανυποψίαστα διασχίζουν την καρδιά της Κοπαΐδος, ανάμεσα στους κυβόλιθους που βρίσκονται εδώ και εκεί σε ένα καλλιεργημένο τοπίο καθόλου πετρώδες. Ογκολίθους που χρησιμοποιούσαν οι Μινύες για αντιπλημμυρικά έργα θα δούμε και στην Μεγάλη Καταβόθρα (Νέο Κόκκινο) και δυτικά πλησίον του Μέλανα ποταμού. Τα αναχώματα των Μινυών άντεξαν στο διάβα χιλιετιών, διότι είχαν επενδυθεί με ογκολίθους. Για να αντιληφθούν οι αναγνώστες του Ελληνικού

Η περίφημη, Διώρυγα των Μινυών στην περιοχή Ολμόνες. Ανέπαφη από το χρόνο, δίχως διαρροές ύδατος από τον πυθμένα, χάρη στη μόνωσή του με συμπυκνωμένο άργιλο και hummus, είναι ακόμη τόπος ενεργού χρήσεως, κυρίως αλιευτικής.

Πανοράματος την τεράστια δυσκολία της κατασκευής αυτού του κολοσσιαίου έργου σε μία εποχή που δεν υπήρχαν μπουλντόζες θεώρησα σκόπιμη την συγκριτική αναφορά της πρόσφατης αποξήρασης.

Η σύγχρονη αποστράγγιση της Γαλλοαγγλικής εταιρείας

Από την εποχή που κατεστράφησαν τα αποστραγγιστικά έργα των Μινυών, οι Μακεδόνες, οι Φράγκοι, οι Καταλανοί, οι Ενετοί και οι Οθωμανοί προσπάθησαν να εκτελέσουν αποξηραντικά έργα, αλλά δεν τα κατάφεραν. Ανάλογα έργα επί Μεγάλου Αλεξάνδρου διεκόπησαν λόγω της στάσεως των Βοιωτών. Επί Τουρκοκρατίας κάποιος πλούσιος αγάς από την Λιβαδειά επεχείρησε την αποξήρανση της λίμνης αλλά αυτό το έργο ήταν ανώτερο των επιστημονικών γνώσεων

του αγά.

Η μελέτη για την νεότερη προσπάθεια αποξήρασης άρχισε το 1844 όταν ο Γάλλος φιλέλληνας βαρόνος Eichthal απέστειλε στην Ελλάδα το Γάλλο μηχανικό Sauvage για να εκπονήσει διάφορα δημόσια έργα. Σ' αυτόν οφείλονται τα σχέδια περί διευρύνσεως και εκβαθύνσεως του Πορθμού του Ευρίπου και κινητής γέφυρας, το σχέδιο κατασκευής της οδού Χαλκίδος - Θηβών και η αποξήρανση της Κοπαΐδος. Η μελέτη του Sauvage προέβλεπε περιμετρική διώρυγα 50 χιλιομέτρων που θα κατέληγε στον κολπίσκο του Κεφαλαρίου, και πρότεινε την χρησιμοποίηση του Μέλανος ποταμού προς δημιουργία κεντρικής διώρυγος αποστραγγίσεως, μήκους 21 χλμ. και τέλος προέβλεπε σήραγγα από την δειράδα του Κεφαλαρίου προς αποχέτευση των υδάτων στον κόλπο της Λάρυμνας. Το σχέδιο είχε μειονεκτήματα λόγω ανεπάρκειας των

Τα νερά πολλών πηγών και του Μέλανος ποταμού, όσα απομένουν από την υδρευτική χρήση, διοχετεύονται στην Μεγάλη Καταβόθρα στην περιοχή Νέο Κόκκινο. Στις όχθες του ποταμού, παραμένουν σαν σωροί πλέον διάσπαρτων ογκολίθων, τα λείψανα των αντιπλημμυρικών αναχωμάτων.

Η Διώρυγα των Μινυών οδηγούσε τα ύδατα των ποταμών Μέλανος και Κηφισού στις καταβόθρες από όπου κατέληγαν στην θάλασσα. (κάτω)

αποστραγγιστικών αποχετεύσεων. Ο Γάλλος πολιτικός μηχανικός Moule 1879 πρότεινε την αποστράγγιση της Κοπαΐδος με διοχέτευση των υδάτων με σήραγγες προς την Υλίκη και Παραλίμνη. Το σχέδιο όμως τούτο προέβλεπε την Υλίκη ως υδαταποθήκη αρδεύσεως και θα κατέκλυζε μεγάλη έκταση γαιών. Εξάλλου θα είχε ανάγκη και δαπανηρότερου ατμιαντλιοστασίου γιαυτό και εγκαταλείφθηκε η ιδέα του Moule. Το 1880 οι Taratte και Pochet διόρθωσαν την ιδέα του Moule,

ελαττώνοντας το ύψος της στάθμης των υδάτων της Υλίκης και αντικατέστησαν το ατμιαντλιοστάσιο με υδραντλιοστάσιο. Στις 12 Ιουνίου 1886 επετεύχθη δια μέσου πολλών δυσκολιών η διοχέτευση των υδάτων προς την Υλίκη. Εκπληρώθηκε η επιθυμία του Rochet ότι μία μέρα η Ελλάς θα κατακτήσει στην Βοιωτία μία ολόκληρη επαρχία.

Η περιπέτεια της σύγχρονης αποξήρασης δεν σταματά το 1886. Οι Γάλλοι μηχανικοί είχαν παραλείψει να λάβουν υπ' όψιν ότι ο

πυθμένας της λίμνης αποτελείτο από σήπουσα φυτική ύλη, υπό την μορφή τύρφης, πάχους 4 και πλέον μέτρων η οποία μετά την αποξήραση εκαίετο με αυτανάφλεξη. Επί ολόκληρα χρόνια μεγάλες εκτάσεις εκαίοντο χωρίς να είναι δυνατή η κατάσβεσή τους. Το γεγονός αυτό έφερε βαθμιαία καθίζηση του εδάφους περί τα 3 και πλέον μέτρα σχηματίζοντας νέα λίμνη, με συνέπεια η αποχετευτική διώρυγα να βρεθεί αιωρούμενη.

Αποτέλεσμα αυτών των γεγονότων ήταν η

πτώχευση της γαλλικής εταιρείας οπότε την επιχείρηση ανέλαβε μία αγγλική εταιρεία. Μεγάλες όμως δυσκολίες αντιμετώπισε και η αγγλική εταιρεία. Δοκιμάστηκε πρώτα η τεχνική άντλησης των υδάτων, αλλά με την άντληση υποχωρούσε όλο και περισσότερο ο πυθμένας και έπρεπε να αυξηθεί η άντληση. Το 1923 μετά από εμπειριστατομένη μελέτη, αποφασίστηκε η εκβάνθυση της αποχετευτικής διώρυγας και συναφών διωρύγων σε βάθος που να επιτρέπει την φυσική ροή όλης της περιοχής. Το λεπτό και δαπανηρό τούτο έργο συμπληρώθηκε το 1931 με πλήρες δίκτυο συμπληρωματικών έργων. Το συνολικό μήκος των καναλιών είναι 1.000 χλμ περίπου. Η πεδιάδα είναι εφοδιασμένη με πυκνό αρδευτικό σύστημα διωρύγων και το 1/3 της εκτάσεως αρδεύεται από τον Μέλανα ποταμό. Δεν ξέρουμε τι άλλα προβλήματα μπορεί να παρουσιαστούν στο μέλλον με τα σύγχρονα έργα. Πάντως εγώ που επισκέπτομαι τα τελευταία πέντε χρόνια την Κωπαΐδα παρατήρησα ότι κατά τους χειμερινούς μήνες σε ορισμένα σημεία οι καλλιέργειες είναι πλημμυρισμένες. Ίσως αυτό να οφείλεται στην συμπίεση του εδάφους και στην αύξηση των νερών της Υλίκης και Παραλίμνης. Επειδή αυτές οι λίμνες κατά κάποιο τρόπο επικοινωνούν με την Κωπαΐδα επηρεάζουν την στάθμη του υδάτινου ορίζοντος.

Σήμερα η Κωπαΐδα παράγει σιτάρι, βαμβάκι, φασόλια, ρεβύθια και άλλα κηπευτικά με αλόγιστη χρήση χημικών λιπασμάτων, φυτοφαρμάκων, εντομοκτόνων και άλλων τοξικών ορμονών. Με τα πρόσφατα σκάνδαλα των διοξινών και άλλων τοξικών ουσιών ήρθε στη επιφάνεια η ανάγκη βιολογικής ή οργανικής γεωργίας που να σέβεται την υγεία των καταναλωτών και την προστασία του περιβάλλοντος.

Η Κωπαΐδα μπορεί να αποτελέσει το κλειδί για το μέλλον της Ελληνικής γεωργίας. Το θετικό είναι ότι υπάρχει Ευρωπαϊκή Κοινωνική Επιδότηση για την προώθηση της βιολογικής καλλιέργειας. Επιπλέον, επειδή η Κωπαΐς αποτελεί κλειστό υδρολογικό οικοσύστημα πρέπει να αποφεύγεται πλήρως η χρήση των βλαβερών συνθετικών ουσιών. Για την αντιμετώπιση των ζιζανίων, των εντόμων και των μυκήτων υπάρχουν διάφοροι μέθοδοι, όπως η αγρανάπαυση, η αμειψισπορά, η πολυκαλλιέργεια, το ράντισμα με πασχαλίτσες και άλλα χρήσιμα έντομα. Δυστυχώς σήμερα τείνουμε να ξεχάσουμε τις γεύσεις και τις θρεπτικές ουσίες των περασμένων

Η εύφορη θαλαρή πεδιάδα στη θέση της άλλοτε μεγαλύτερης

λίμνης της Ελλάδας, της Κωπαΐδας. Δύο φορές αποξηρανθείσα, μια στην προϊστορική εποχή και μια πρόσφατα, αποδίδει μεγάλο πλούτο στην Βοιωτία.

δεκαετιών, τις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι πατεράδες και οι παλπούδες μας.

Τα αποστραγγιστικά και αντιπλημμυρικά έργα των Μινυών

Οταν με την εκτέλεση του σύγχρονου αποστραγγιστικού έργου ήρθαν στο φως τα προϊστορικά κατάλοιπα των Μινυών διάφοροι αρχαιολόγοι άρχισαν να ερευνούν την περιοχή. Το 1892 ο Μ. Καμπάνης με τον μηχανικό Lallier υποστήριξαν ότι οι Μινύες είχαν χωρίσει το εκχυνόμενα ύδατα σε τρεις κύριες διώρυγες. Η διώρυγα της βόρειας πλευράς, η κεντρική και νότια διώρυγα, με πολλές δευτερεύουσες διώρυγες οι οποίες κατέληγαν στις καταβόθρες και τις ρωγμές δια της κλίσεως του εδάφους. Το κολοσιαιό και ευφυές αποστραγγιστικό - αρδευτικό έργο των Μινυών προκαλεί τον θαυμασμό των επιστημόνων. Ο αρχαιολόγος Θεόδωρος Σπυρόπουλος μετά από ανασκαφές που διενήργησε στην περιοχή, χρονολογεί τα έργα των Μινυών περί το 2.500 π.Χ. Άλλοι δε ισχυρίζονται ότι τα έργα ανήκουν σε ανένταχτες χρονολογικά εποχές. Η αρχαιομετρική μέθοδος της θερμοφωταύγειας θα μπορούσε να λύσει το μυστήριο της χρονολογίας. Η μέθοδος αυτή εφαρμόστηκε με επιτυχία στην χρονολόγηση των Αργολικών Πυραμίδων.

Το 1980 αρχαιολόγοι, υδραυλικομηχανικοί και γεωτεχνικοί με επικεφαλής τον καθηγητή Κnauss (διευθυντή στο Institute Υδραυλικής του Πολυτεχνείου του Μονάχου) ερεύνησαν την Κωπαίδα και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα έργα, αν και τα αρχαιότερα της Ευρώπης (και πιθανώς του κόσμου), είναι πολύ σύγχρονα στην αντίληψη και εκτέλεση. Τα λάθη και οι δυσκολίες που αντιμετώπισε η γαλλοαγγλική εταιρεία θα μπορούσαν να αποφευχθούν εάν γνωρίζαμε εγκαίρως και κατά βάθος το σύστημα των Μινυών. Οι Μινύες αντί να αφήσουν τα νερά του Κηφισού και του Μέλανος να χυθούν και να πλημμυρίσουν την πεδιάδα, κατασκεύασαν ένα μεγάλο κανάλι μήκους 27 χλμ την περίφημη "**Διώρυγα των Μινυών**" η οποία άρχιζε από το βόρειο δυτικό τμήμα της Κωπαίδος κοντά στον Ορχομενό. Η βόρεια αυτή διώρυγα έπαιρνε τα νερά του Κηφισού και του Μέλανος τα περνούσε στις Ολμόνες (Στροβίσις) συνέχιζε στις Κώπες (Κάστρο) και κατέληγε στις καταβόθρες του βορειότερου-ανατολικού άκρου της Κωπαίδος.

Το δεύτερο κανάλι, το κεντρικό, εγκαρσίως

του λεκανοπεδίου, διοχέτευε τα νερά της Έρκυνας στις καταβόθρες της ανατολικής παραλίας. Το τρίτο κανάλι, το νότιο, έπαιρνε τα νερά του Φάλαρου από την περιοχή της Κορώνειας, τα μετέφερε στα κράσπεδα της Πέτρας τα περνούσε στην Αλίαρτο και τα αποχέτευε ανατολικά στις καταβόθρες του όρους της Σφιγγός, εκεί όπου ο Οιδίπους έλυσε το αίνιγμα της Σφίγγας. Όλες οι διώρυγες (κανάλια) συνοδεύονταν με αντιπλημμυρικά αναχώματα.

Ας σημειωθεί ότι μεταξύ του απότομου υψώματος της Πέτρας και της Κωπαίδας (πριν γίνει η πρόσφατη αποξήρανση της λίμνης) υπήρχε ένα στενό πέρασμα, το οποίο έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της τελευταίας μάχης του αγώνα της ανεξαρτησίας κατά των τούρκων τον Σεπτέμβριο του 1829. Ο Δ. Υψηλάντης επωφελούμενος από την φυσική διαμόρφωση του εδάφους και κατανοώντας την αρχαία τοπογραφία προξένησε βαριές απώλειες στους Τούρκους. Επειδή το στενό πέρασμα ελέγχονταν από τους Έλληνες, εμπόδιζαν την διέλευση των τουρκικών δυνάμεων. Σήμερα, προς τιμήν του Υψηλάντη ονόμασαν ένα χωριό με το όνομά του.

Οι Μινύες, για την αποτελεσματικότερη αποχέτευση των υδάτων, άνοιξαν πελώριες καταβόθρες και εκβάθυναν μερικώς από τις φυσικές. Τέτοιες καταβόθρες υπάρχουν άνω των τριάντα. Οι είσοδοι αυτών των καταβοθρών σήμερα είναι φραγμένες από χώμα και άλλη φερτή ύλη και χρησιμοποιούνται ως στάνες από τους κτηνοτρόφους. Διασχίζοντας την Εθνική οδό από την Υλίκη προς το Κάστρο, θα συναντήσουμε τέτοιες καταβόθρες. Μια προσεχτική ματιά θα φανερώσει την τεχνητή λάξευση.

Επειδή στο βορειοανατολικό στενό της Κωπαίδος τα νερά ήταν βαθιά και δεν μπορούσαν να αποστραγγισθούν, οι Μινύες έσκαψαν στον συμπαγή λόφο μία υπόγεια επικλινή σήραγγα μήκους 2,230 μέτρων. Αυτή η υπόγεια σήραγγα βρίσκεται μεταξύ των οικισμών Μπίνια και Σπίτια και διοχέτευε τα εναπομένοντα όμβρια ύδατα στην Λάρυμνα. Στην αξιοσημείωτη αυτή σήραγγα προστέθηκαν 16 κάθετα φρεάτια σε απόσταση 100 μέχρι 200 μ. το ένα από το άλλο. Τα φρεάτια είχαν βάθος από 18 έως 63 μ. ανάλογα με την διαμόρφωση του εδάφους. Τα φρεάτια αυτά χρησιμοποιούν για τον έλεγχο της ροής και για συντήρηση. Σήμερα τα φρεάτια είναι καλυμμένα από τις επιχώσεις.

Η μεγάλη καταβόθρα του Ηρακλή στον οικισμό Νέο Κόκκινο

Οι Μινύες χρησιμοποίησαν τις διώρυγες και ως πλωτά ποτάμια για μεταφορές με κωπήλατα πλεούμενα, καθώς το ρεύμα δεν ήταν ορμητικό, διότι μεγαλώνοντας σκόπιμα την κοίτη του ποταμού, ελάττωσαν την ταχύτητά του. Αυτό φανερώνει γνώσεις υδροδυναμικής (νόμος παροχής και ροής). Στην αποξηραμένη πεδιάδα οι κάτοικοι επιδόθηκαν σε μια συστηματική και άφθονη καλλιέργεια καθώς το χώμα ήταν πλούσιο σε άργιλο από τις συσσωρεύσεις χιλιετιών.

Ενδιαφέρουσες πληροφορίες μας δίνει ο καθηγητής Γεωλογίας Ηλίας Μαριολάκος (Πανεπιστημίου Αθηνών) ο οποίος έχει μελετήσει σε βάθος τα έργα των Μινυών. Σύμφωνα με τον καθηγητή, οι Μινύες σκόπιμα έβαλαν πιο ψηλά την στάθμη του νερού, ώστε οι καλλιέργειες να αρδεύονται απλά με την δύναμη της βαρύτητας. Ελάχιστα κανάλια στην Ευρώπη έχουν το νερό υψηλότερα από την πεδιάδα, οπότε για την άντληση του νερού απαιτείται μεγάλη κατανάλωση ενέργειας. Οι μακρinoί πρόγονοί μας είχαν συλλάβει την

έννοια της αειφόρου ανάπτυξης. Τούτο είναι συνέπεια και δομικό γνώρισμα της Ελληνικής δημιουργίας που απέβλεπε, σε αντίθεση με την βαρβαρική επιδεικτικότητα, στο κοινό και χάριν όλων των γενεών όφελος. Δημιουργία με τη σφραγίδα του πολιτισμού και της αιωνιότητας.

Τα αντιπλημμυρικά αναχώματα είχαν επενδυθεί με θαλάσσια λευκή άργιλο για απόλυτη στεγανότητα και στην συνέχεια είχαν περιβληθεί από ογκολίθους για προστασία από την διάβρωση. Στα σημεία όπου οι όχθες ήταν χαμηλές, έχτιζαν και δεύτερο ανάχωμα. Τα αναχώματα αυτά είχαν πλάτος 40-60 μέτρα. Φαίνεται πως τα αναχώματα των Μινυών αντέχουν στην διαβρωτική δράση του χρόνου. Σήμερα παίρνουμε μία μπουλντόζα, φτιάχνουμε ένα ανάχωμα χωρίς πρόβλεψη για προστασία από την διάβρωση και μετά ακολουθούν πλημμύρες και καταστροφές γεφυρών. Στην Αργολίδα σώζονται Μυκηναϊκές γέφυρες και μία εξ αυτών είναι σε χρήση μέχρι τις μέρες μας.

ΤΑ ΥΔΡΑΥΛΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΜΙΝΥΣΩΝ

Κατά την περίοδο της μυκηναϊκής ακμής (14^ο π.Χ αιώνας) έγινε το κολοσσιαίο αποστραγγιστικό έργο της Κωπαίδας, τομητρό στη σύλληψη και θάψαστό στην εκτέλεσή του. Τα νερά των ποταμών και χειμάρρων που πλημμύριζαν την πεδιάδα, διωχτεύθηκαν με διώρυγες πλάτους 40-60 μ προς τον ανατολικό μυχό της λίμνης, όπου μια συγκεντρωτική τάφος τα παρέσυρε στις καταβάθρες. Επειδή δεν ακρούσαν οι καταβάθρες για την έξοδο των τεράστιων υδάτινων όγκων, οι Μινύες κατασκεύασαν τεχνητά υπόγεια σήραγγα μήκους 2.230 μ.

πηγή: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Έκδοτική Αθηνών

Το πλέον αξιοσημείωτο της Διώρυγας των Μινυών είναι, ότι ο πυθμένας της είχε επενδυθεί με άργιλο και hummus για απόλυτη στεγανότητα. Αυτή η επιχωμάτωση πιθανώς να συμπυκνώθηκε με τη μέθοδο του κυλινδρισμού. Σκοπός αυτής της συμπύκνωσης ήταν η διατήρηση της στάθμης των υδάτων σε σταθερό επίπεδο. Ακόμη και μέχρι σήμερα, στη Διώρυγα των Μινυών, στα περισσότερα σημεία, το νερό ρέει χωρίς διαρροές. Σ' αυτά τα σημεία συνήθως οι κάτοικοι ψαρεύουν χέλια και άλλα ψάρια.

Ένας άλλος τεχνολογικός άθλος των Μινυών ήταν η σταθερή κλίση που επέτυχαν να δώσουν σε μία έκταση 27 χλμ. κάτι αναγκαίο για την υψομετρική διαφορά από την αρχή της διώρυγας μέχρι το τέλος της υπόγειας σήραγγας - δηλαδή μιλάμε για κλίσεις ανεπαίσθητες, αλλά τεραστίως αποστάσεων, ώστε να μη προκαλούνται πλημμύρες.

Οι Μινύες για την επίβλεψη αυτού του αποστραγγιστικού-αρδευτικού έργου είχαν κατασκευάσει σταθμούς φρούρια σε διάφορα σημεία των παρακτίων βραχωδών λόφων. Από τα σημαντικότερα φρούρια - ακροπόλεις είναι η ομηρική πολυστάφυλος **Άρνη**, νησί κάποτε μέσα στην λίμνη που φημιζόταν για τα σταφύλια της. Σήμερα ονομάζεται **Γλά**, παραφθορά εκ του τουρκαλβανικού Κουλά = φρούριο. Υπάρχουν αρκετές αρχαιολογικές επισημάνσεις μεταξύ Κάστρου και Ακραίφνιου, που θα μας οδηγήσουν μέχρι τον χαμηλό λόφο όπου βρίσκεται το μεγαλιθικό φρούριο και η ακρόπολις Άρνη. Καλό θα ήταν στις πινακίδες να γίνει αλλαγή του ονόματος Γλά σε Άρνη, ώστε η τοποθεσία να επανακτήσει την αρχική της ονομασία για να επισημανθεί η γλωσσολογική, αρχαιολογική και πολιτιστική συνέχεια των Ελλήνων.

Το ύψος του λόφου όπου βρίσκεται η Άρνη από την πεδιάδα της Κοπαΐδος κυμαίνεται από 20 μ έως 50 μ. Από το ύψωμα φαίνεται όλο το λεκανοπέδιο. Η ακρόπολις της Άρνης είναι επταπλάσια των Μυκηναίων και δεκαπλάσια της Τίρυνθας. Εν τούτοις παραμένει άγνωστη στο ευρύ κοινό. Η είσοδος είναι ελεύθερη, δεν υπάρχει φύλακας. Οι μόνοι επισκέπτες είναι τα αιγοπρόβατα και οι τσοπάνηδες. Στα ριζά του λόφου υπάρχουν καταβόθρες-στάνες όπου οι κτηνοτρόφοι φυλάνε τα κοπάδια τους.

Ο οχυρωτικός περίβολος παρακολουθεί τα κοράσπεδα του λόφου, με συνολικό μήκος τριών χιλιομέτρων και πάχος περί τα 5,50 μ. Έχει κυκλώπεια κατασκευή και όχι ομοιό-

μορφη εξαιτίας της ΜεταΜινυακής εγκατάστασης από τους Μυκηναίους. Σε ορισμένα μέρη οι λίθοι είναι απελέκτρι, σ' άλλα μέρη επεξεργασμένοι πολυγωνικοί και σ' άλλα ακανόνιστοι ορθογώνιοι. Στην κατασκευή δεν έχει χρησιμοποιηθεί συνδετική ύλη, γενικός κανόνας των μεγαλιθικών κτισμάτων. Φαίνεται ότι τα κυκλώπεια κτίσματα πολυγωνικής δόμησης αντέχουν στους σεισμούς. Με τον σεισμό τα τοιχώματα των λίθων ανοίγουν και κλείνουν.

Ο έφορος Ι. Θρεψιάδης ανακάλυψε στον περίβολο της Άρνης μία μεγάλη κατοικία ή ανάκτορο που πιθανώς ανήκε στον ηγεμόνα ή στους αξιωματούχους του βασιλιά του Ορχομενού, επιφορτισμένους με την φροντίδα της λειτουργίας των αποστραγγιστικών - αρδευτικών έργων και την συγκομιδή των καλλιεργειών. Το φρούριο της Άρνης εξαιτίας της στρατηγικής θέσης που κατείχε, μπορούσε να αναχαιτίσει τον εισβολέα και να στείλει σήματα με φρυκτωρία στον Ορχομενό, στο διοικητικό κέντρο.

Οι αιγιματικοί Μινύες

Οι Μινύες, αρχαιότατο Ελληνικό φύλο, ήταν γνωστοί στα Ομηρικά και στα Αργοναυτικά έπη ως λαός ναυτικός και εξερευνητικός, που κατείχε μυθώδη πλούτη. Σύμφωνα με την μυθολογική παράδοση, ως γενάρχη αυτού του λαού φέρεται ο Μινύας, υιός του Διός και τη Ισιόνης ή υιός του Χρύση από το γένος του Σισύφου ή άλλη γενεαλογία τον θέλει υιό του Ποσειδώνα. Άλλη μία εκδοχή θέλει τους Μινύες συγγενείς των Φλεγύων. Οι Φλεγύες, μυθικός λαός, κατοικούσε στην περιοχή του Ορχομενού. Ο επώνυμος γενάρχη τους ο Φλεγύας είχε κόρη την Χρυσογένεια, της οποίας εγγονός ήταν ο φημισμένος βασιλιάς Μινύας. Οι Φλεγύες είχαν αποσχιστεί από τους Μινύες.

Κατά τον μέγα ποιητή, η λέξη "Μινύα" ετυμολογείται από το "μένος" που σημαίνει ισχύς, δύναμη και οι απόγονοί του, οι Μινύες ήσαν οι καλώς οχυρωμένοι, οι κατέχοντες και μένοντες σε ισχυρά οχυρά. Αυτή η λέξη γέννησε την Λατινική *Minea* - επάλξεις του φρουρίου.

Αρχική έδρα των Μινυών ήταν το Πήλιον και ο Παγασητικός κόλπος. Από εκεί εξόρμησαν ως Αργοναύτες και εξερευνητές υπό τον Φοίξον, τον Ιάσονα και άλλους ήρωες, τρεις γενιές πριν τα Τρωϊκά. Οι Μινύες εξαπλώθηκαν από την Λευκάδα μέχρι τον Καύκασο του

Τα ερείπια του
οχυρού της Άρνης
αντηχούν με
πολύσημη σιωπή, τις
λαμπρές εποχές των
Μινύων. (επάνω)

Τμήμα του
οχυρωτικού
περίβολου.
Ακολουθώντας τα
κράσπεδα λόφου έχει
μήκος 3χλμ και πάχος
5,50 μέτρα.

Ευξείνου Πόντου σύμφωνα με τα κομψά μινυακά αγγεία και τα λείψανα των εγκαταστάσεων που βρέθηκαν σ' αυτές τις περιοχές. Η εξάπλωση των Μινυών αρχίζει από τις αρχές της τρίτης π.Χ. χιλιετίας ή σύμφωνα με άλλους παλαιότερα. Ο υιός του Μινύα ο Ορχομενός, ίδρυσε τον Βοιωτικό Ορχομενό. Υπάρχουν άλλες δύο ομώνυμες πόλεις του Ορχομενού, η μία στην Αρκαδία και η άλλη στην Θεσσαλία. Όταν οι Μινύες ηττήθηκαν από τους Φλεγύες, κατέφυγαν από την αρχική τους

κοιτίδα προς την Κωπαΐδα και σ' άλλα μέρη. Ο Ορχομενός ίδρυσε ομώνυμη ακρόπολη στην Κωπαΐδα και την οχύρωσε με κυκλώπεια τείχη. Σήμερα η Πετρομαγούλα είναι χτισμένη στην θέση του προϊστορικού Ορχομενού και έκτοτε κατοικείται συνέχεια. Ο Ορχομενός μαζί με την Θήβα φημίστηκε ως ένα από τα σημαντικότερα κέντρα του Προϊστορικού πολιτισμού της Βοιωτίας. Η χρονική διάρκεια του Μινυακού πολιτισμού της Κωπαΐδας ήταν μεγάλη. Τα Μινυακά αγγεία επικρατούν από

Ο Μακεδονικός πύργος αν και ερειπωμένος από τους σεισμούς και τους πολέμους, διατηρεί ακόμη την μεγαλοπρέπιά του.

συνοικισμούς της Πετρομαγούλας και της Σκριπούς να έχουν ενωθεί και να επεκτείνονται προς την αποξηραμένη πεδιάδα.

Το θησαυροφυλάκιο του Μινύα

Ο Όμηρος αναφέρει ότι ο Μινύας απέκτησε μυθικά πλούτη προφανώς από τις καλλιέργειες, την ναυτιλία και το εμπόριο και έχτισε ένα θησαυροφυλάκιο γνωστό σήμερα ως **Θολωτός Τάφος του Μινύα**. Όταν χιλιετίες μετά την κατασκευή του μνημείου το επισκέφθηκε ο Πausanίας, διατηρούσε άθικτο το θόλο καθώς και τον δρόμο που οδηγούσε στην είσοδο. Ο Πausanίας εκθειάζοντας το θησαυρό του Μινύα, θίγει με την ευκαιρία και ένα διαχρονικό ελάττωμα των Ελλήνων, την ξενομανία, το να θεωρούν δηλαδή περισσότερο αξιοθαύμαστα αυτά που υπάρχουν έξω από την χώρα τους και όχι στον τόπο τους. Σήμερα παρότι έχει καταρρεύσει ο θόλος του θησαυρού, παραμένει αξιοθαύματος στην κατασκευή του. Έχει σχεδόν τις ίδιες διαστάσεις με τον θησαυρό του Ατρέα των Μυκηνών.

Ο περίφημος E. Schliemann έχοντας ως οδηγό τον Όμηρο, (πολλοί θεωρούσαν τα έπη παραμυθάκια για παιδιά) άρχισε το 1866 τον καθαρισμό του θολωτού τάφου - αν και η θέση του τάφου ήταν γνωστή ήδη το 1805, όταν είχε μελετηθεί από τον Leake. Ο Leake παρατήρησε πως ο τρισάθλιος εκείνος ληστής αρχαιοτήτων λόρδος Elgin είχε πάει πριν από αυτόν στον Ορχομενό προσπαθώντας να καθαρίσει την είσοδο. Αλλά, ευτυχώς εγκατέλειψε την προσπάθειά του διότι απαιτούσε πολύ καιρό και μεγάλες δαπάνες. Ο καθαρισμός και η ανάδειξη του μνημείου έπρεπε να γίνει, διότι οι χωρικοί αφαιρούσαν συνέχεια τους ογκόλιθους του δρόμου που οδηγούσε στην μεγαλοπρεπή μνημειακή είσοδο. Αυτοί οι λίθοι χρησίμευσαν σ' αυτούς για το κτίσιμο εκκλησίας.

Γύρω από τον θολωτό τάφο βρίσκονται "ατάκτως ερριμμένα" ευρήματα της κλασικής, ελληνοιστιτικής και ελληνορωμαϊκής περιόδου. Αυτό που λείπει από τον Ορχομενό

την 7^η χιλιετηρίδα μέχρι την ύστερη Μυκηναϊκή εποχή. Οι Βοιωτοί πιεζόμενοι από τους Θεσσαλούς εισβάλλουν στην Κωπαΐδα. Οι Βοιωτοί αρχικά έζησαν ειρηνικώς με τους Μινύες κατόπιν όμως, εξώθησαν τους Μινύες και διασκορπίστηκαν σε διάφορα σημεία της Ελλάδος.

Η πόλη του Ορχομενού όμως, διατήρησε την λαμπρότητά της στην Κλασική, Ελληνοιστιτική, Ελληνορωμαϊκή και Βυζαντινή περίοδο. Και σήμερα ακμάζει ο Ορχομενός με τους δύο

είναι ένα μουσείο - τα κινητά ευρήματα βρίσκονται στο Μουσείο της Χαιρώνειας, της Θήβας, και στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών. Θα ήταν ενδεδειγμένο και λειτουργικό να εκτίθενται τα ευρήματα στο μέρος όπου βρέθηκαν, ώστε να παράγεται μία θεμελιώδης άποψη στον επισκέπτη για τον πολιτισμό. Πολλά τμήματα κίωνων, επιτύμβιων στύλων καθώς και ένα ηλιακό ρολόι βρίσκονται εντοιχισμένα στην βυζαντινή εκκλησία της **Παναγίας της Σκριπούς**.

Ο δρόμος που οδηγεί στο θησαυροφυλάκιο του Μινύα είναι διάσπαρτος με ευρήματα της κλασσικής, ελληνοιστικής και ελληνορωμαϊκής εποχής.

Ο θολωτός τάφος του Μινύα είναι υπέργειος, χτισμένος με ογκολίθους σύμφωνα με το εκφορικό σύστημα (θόλους, τόξα, καμάρες), χωρίς συνδετική ύλη. Ο λίθος της κορυφής λέγεται “κλειδί” επειδή εξασφαλίζει την συνοχή σ’ ολόκληρο το οικοδόμημα. Οι λίθοι του εκφορικού κτίσματος ασκούν ώθηση προς το κλειδί. Αν αφαιρεθεί ο λίθος - κλειδί τότε εύκολα μπορεί το οικοδόμημα να καταρρεύσει προς τα μέσα. Το μήκος του υπέρθυρου είναι 6 μ. και ζυγίζει πολλούς τόνους. Το άνοιγμα της θύρας έχει ύψος 5,46 μ. και πλάτος στο κάτω σημείο 2,70 μ. και στο επάνω

Λεπτομέρεια από την οροφή του Θολωτού Τάφου του Μινύα. (δεξιά επάνω)

Στον περιφραγμένο χώρο του θολωτού τάφου υπάρχουν αρκετά υπολείματα της κλασσικής, ελληνοιστικής και ελληνορωμαϊκής εποχής. (δεξιά κάτω)

Το θέατρο του Ορχομενού της Ελληνιστικής περιόδου. Εκεί ετελούντο μουσικοί και ποιητικοί αγώνες προς τιμή των Χαρίτων.

σημείο 2,43 μ. Ο δρόμος έχει πλάτος 5,10 μ. περίπου.

Η διάμετρος του θόλου είναι 14 μ. και τόσο ήταν το ύψος του. Η εσωτερική επιφάνεια του θόλου έφερε διακόσμηση μεταλλική, χάλκινη ή χρυσού, η οποία είχε συληθεί στην αρχαιότητα. Ο θόλος συγκοινωνεί με ένα μικρό δωμάτιο λαξευμένο στον βράχο. Η οροφή του δωματίου καλύπτεται από μία μεγαλιθική πλάκα με διακοσμήσεις από ρόδακες και σπειροειδείς γραμμές. Κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο μέσα στον θόλο τοποθετήθηκε μαρμάρινη τράπεζα προσφορών ή βάθρο για αγάλματα.

Πλησίον του θησαυροφυλακίου, από τους τάφους που ανοίχθηκαν, βρέθηκαν κεραμικά όστρακα προμυναικών χρόνων καθώς και κτίσματα πλίνθινα. Επειδή οι πλίνθοι στένευαν προς τα πάνω καταλήγοντας σε οξύ σχήμα, οι αρχαιολόγοι συμπεραίνουν ότι τα κτίσματα αυτά ήταν κυκλικά και θολωτά.

Φαίνεται ότι τέτοιου είδους κτίσματα ήταν ο πρόδρομος των θολωτών τάφων των Μινωϊτών, των Μυκηναίων και των Μινυών. Τέτοια κτίσματα θα συναντήσουμε στην Εγκλουβή Λευκάδος, οι λεγόμενοι βόλτοι, που χρησιμοποιούνται ως αποθήκες και στάνες. Πολλοί βόλτοι είναι σύγχρονοι, αλλά στην κατασκευή ακολουθούν την προϊστορική μέθοδο εκφορικού συστήματος με την πέτρα κλειδί και άνευ συνδετικής ύλης. Επίσης στην ίδια περιοχή της Εγκλουβής, πολλοί βόλτοι βρίσκονται διάσπαρτοι ανάμεσα σε προϊστορικούς θολωτούς οικισμούς πράγμα που κάνει δύσκολη τη διάκριση των νεωτέρων από τους αρχαίους. Αντίστοιχα στην Κρήτη είναι τα σύγχρονα κυκλικά κτίσματα των ποιμένων, γνωστά ως μητάτα.

Στο Ορχομενό κάτω από τα κυκλικά κτίσματα ανακαλύφθηκαν και τάφοι με νεκρούς σε στάση συνεσταλμένη της μεσολιθικής περιόδου δεικνύοντας μία θρησκευτική ευαισθησία

του μεσολιθικού ανθρώπου. Επίσης στην αγορά του Ορχομενού μέχρι την εποχή του Πausανία υπήρχε ο τάφος του Ησιόδου.

Περιπλάνηση στα μνημεία του Ορχομενού

Σε πολύ μικρή απόσταση από το θησαυροφυλάκιο του Μινύα βρίσκεται το αρχαίο θέατρο του 4ου αιώνα π.Χ. Ανασκάφθηκε πρόσφατα από τον αρχαιολόγο Θ. Σπυρόπουλο και ήταν σε χρήση στα Ελληνιστικά και Ρωμαϊκά χρόνια. Οι επιγραφές και τα αναθήματα φανερώνουν, ότι στον χώρο του θεάτρου ετελούντο μουσικοί και ποιητικοί αγώνες προς τιμή των Χαρίτων. Οι γιορτές αυτές ονομάζονταν Χαριτήσια. Σύμφωνα με τον Pausanία, ο βασιλιάς του Ορχομενού Ετεοκλής εισήγαγε και οργάνωσε την λατρεία των Χαρίτων. Πράγματι, ο Ορχομενός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πόλη των Χαρίτων, με τις εξαισισες πηγές και το ιερό θαλερό του άλσος. Πάνω από το κοίλο του θεάτρου ανασκάφηκαν και θεμέλια ναού που ίσως ανήκε στον Διόνυσο. Πολύ κοντά στο θέατρο ο Θ. Σπυρόπουλος ανασκάψε θεμέλια Μινυακών οικοδομημάτων που ίσως ανήκουν στα ανάκτορα των βασιλέων του Ορχομενού.

Επάνω από το ιερό των Χαρίτων κτίστηκε το Βυζαντινό μοναστήρι της Παναγίας της Σκοριπούς από τον Λέοντα Βασιλικό τον 9ο αιώνα. Η εκκλησία βρίσκεται απέναντι από το θέατρο, μέσα στο άλσος και αποτελεί χώρο ηρεμίας και περισυλλογής. Οι θέσεις των ναών δεν ήταν τυχαίες. Στην αρχαιότητα οι ιερείς μελετούσαν βάσει των κανόνων της ιεράς γεωμετρίας τα υπόγεια ύδατα, τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία της γης, την ηλιακή, σεληνιακή και την κοσμική ενέργεια προκειμένου να ιδρύσουν ναούς, πόλεις ακόμη και για την οργάνωση του εσωτερικού των κατοικιών τους. Αντίστοιχο αυτής της Γαιοδοσίας είναι το Κινέζικο Feng-Shui του οποίου η αξία προσφάτως αναγνωρίζεται κοινώς.

Οι Βυζαντινοί, έχτισαν τις εκκλησίες πάνω από τους αρχαίους ναούς για να ωφεληθούν

οι πιστοί από την ενέργεια. Στην εκκλησία της Σκοριπούς υπάρχουν εντοιχισμένες Ελληνιστικές επιγραφές αφιερωμένες στον Σάραπι, τον Ανούβι και στην Ίσιδα, θεότητες άλλων θρησκειών, επιβεβαιώνοντας την ανεξίτητη σία της Ελληνιστικής εποχής. Αυτές οι γαλήνιες ημέρες βρήκαν το τέλος τους με την καταστροφή που έφερε ο Σύλλας το 86 π.Χ. κατά την διάρκεια των Μιθριδατικών πολέμων. Ο Ρωμαίος Σύλλας δεν άφησε όρθιο ναό στην Βοιωτία, αλλά πλήρωσε αυτή την παραφροσύνη του. Γέμισε με ψείρες και πέθανε με βασανιστικό τρόπο.

Έχοντας επισκεφθεί το θησαυροφυλάκιο του Μινύα, το θέατρο και το ιερό άλσος με την βυζαντινή εκκλησία ανηφορίζουμε δυτικά προς τον λόφο Ακόντιον, ύψους 228 μ. Από εκεί απολαμβάνει κανείς την θέα όλου αυτού

του συναρπαστικού τοπίου. Η διαδρομή μέχρι την κορυφή είναι 1,5 χλμ. Περίπου στα 500 μ. συναντάμε τα θεμέλια του ναού του Ασκληπιού. Από εκεί διακρίνεται στην κορυφή του απότομου βράχου ο επιβλητικός μακεδονικός πύργος. Σε πολλά σημεία διακρίνονται ίχνη αρχαίου δρόμου λαξευμένου στο πετρώδες έδαφος. Κατά μήκος των δύο βραχιόνων του λόφου υπάρχει ο οχυρωτικός περίβολος των Μινυών. Το συνολικό μήκος του τείχους είναι περίπου 2,5 χλμ και είναι κτισμένο με την κυκλώπεια πολυγωνική και ισοδομική τοιχοποιία χωρίς συνδετική ύλη.

Από την νότια πλευρά του βραχίονος φαίνεται ο Κηφισός σαν φίδι να ρέει στη νέα διαρρυθμισμένη κοίτη του και στο βάθος ο

μυθικός Ελικών, δίνοντας την εντύπωση ότι από εκεί ηγαράζει ο Κηφισός. Στις ανατολικές πλαγιές του λόφου βρίσκεται η Πετρομαγούλα που μοιάζει σαν μία τεράστια πέτρινη τούμπα. Είναι η προϊστορική πόλη του Ορχομενού και πάνω σ' αυτήν ιδρύθηκε ο σημερινός οικισμός. Στα αριστερά δε της Πετρομαγούλας βρίσκεται ο οικισμός της Σκριπούς. Στην κορυφή του λόφου ο Μακεδονικός πύργος στέκει επιβλητικός επάνω από τα τεράστια βράχια που και από μόνοι τους αποτελούν ισχυρό οχυρό. Θα ανεβούμε στον πύργο χρησιμοποιώντας τα 88 λαξευμένα σκαλοπάτια στον τιτανόλιθο βράχο. Θα αποζημιωθούμε για τον κόπο μας με την εξαισία θέα καθώς η Κωπαΐδα απλώνεται κάτω από τα πόδια μας. Νοτιοδυτικά υψώνεται ο ορεινός όγκος του Παρνασσού. Ο πύργος, αν και ερειπωμένος από τους σεισμούς και τις επιδρομές, συνεχίζει να δεσπόζει με μεγαλοπρέπεια στην Κωπαΐδα. Ο πύργος είναι χτισμένος με ορθογώνιους ογκολίθους χωρίς συνδετική ύλη. Η κατασκευή του οφείλεται στον Μέγα Αλέξανδρο, επειδή στις πολεμικές επιχειρήσεις του εναντίον των Θηβαίων ο Ορχομενός τάχθηκε στο πλευρό των Μακεδόνων. Ο Στρατηλάτης αντάμειψε τον Ορχομενό παραχωρώντας προνόμια και επεκτείνοντας την οχύρωσή του. Οι Ορχομενίοι πήγαν με το μέρος των Μακεδόνων, επειδή στο παρελθόν είχαν καταστραφεί από τους Θηβαίους. Μία υπό την ηγεσία του Ηρακλή και δεύτερη το

Η Βυζαντινή εκκλησία Παναγία Σκριπούς χτίστηκε με αρχαίο οικοδομικό υλικό. Διακρίνονται εντοιχισμένοι κίονες καθώς και μία επιτύμβια στήλη. (πάνω)

Ένα αρχαίο ηλιακό ρολόι που χρησιμοποιήθηκε ως αγκωνάρι στην εκκλησία της Σκριπούς.

Άποψη από τα σκαλοπάτια του πύργου. Διακρίνονται οι δυο βραχίονες του Μινυακού οχυρωτικού περιβόλου. (δεξιά)

Πολλοί από τους λίθους του πύργου έχουν πέσει από την θέση τους. (αριστερά)

Στην κορυφή του απότομου βράχου στέκει επιβλητικά ο Μακεδονικός πύργος. Διακρίνονται τα λαξευμένα στον βράχο σκαλοπάτια που οδηγούν ως εκεί.

Άποψη του Ορχομενού και του λεκανοπεδίου της Κωπαΐδας από τον οχυρωτικό περίβολο του Ορχομενού. (δεξιά)

364 π.Χ. όταν οι Ορχομένιοι συμμαχίσαν με τους Σπαρτιάτες εναντίον των Θηβαίων. Η ιστορία του τόπου αυτής της ευδαίμονος Κωπαΐδος, εκτείνεται πλούσια και σημαντική από την βαθιά αρχαιότητα έως και την σημερινή εποχή.

Τι δέον γενέσθαι

Αντικρίζοντας τα πανάρχαια αυτά κατορθώματα των Μινυών αναλογίζεται κανείς, πόσοι κόσμοι του παρελθόντος μας είναι άγνωστοι, κόσμοι που εμείς σήμερα, με την αλαζονική άγνοια του “πολιτισμένου” τους θεωρούμε “νεολιθικούς” ή “πρωτόγονους”. Κόσμοι, που νομίζουμε πως δεν υπήρξαν, μόνον διότι εμείς επιμένουμε να τους αγνοούμε. Αυτοί όμως και υπήρξαν και μεγαλούργησαν. Η άγνοιά μας αποτελεί δική μας ανεπάρκεια όχι δική τους ! Όμως για κάθε σκεπτόμενο νου, κάθε ψυχή που παραμένει ακόμη φωτεινή και άγρυπνη, η κοιτίδα και τα μνημεία του μεγαλείου του βαρυσήμαντου εκείνου ελληνικού γένους των Μινυών, είναι πηγή μιας συγκλονιστικής μνημιακής δύναμης.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΩΠΑΪΔΑΣ

Η Οριστική αποξήραση της λίμνης Κωπαΐδας απελευθέρωσε μια τεράστια έκταση που αποδόθηκε στους κατοίκους της περιοχής για καλλιέργεια. Η πολυπλοκότητα όμως τόσο της εκμετάλλευσης όσο και της συντήρησης μιας τόσο μεγάλης έκτασης, καθιστούσε απαραίτητη την ύπαρξη ενός κεντρικού φορέα, ενός συντονιστικού οργάνου που θα συντόνιζε με ευρείες αρμοδιότητες και εξουσίες.

Έτσι τον Αύγουστο του 1953 το Ελληνικό Δημόσιο εγκαθίδρυσε τον Οργανισμό Κωπαΐδας, στον οποίο ανέθεσε την ευθύνη για την διοίκηση, τη συντήρηση και συνέχιση των έργων σ’ αυτή την τεράστια περιοχή.

ΑΠΟΣΤΟΛΗ - ΣΚΟΠΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΚΩΠΑΪΔΟΣ

- Ο Οργανισμός Κωπαΐδος - Ν.Π.Α.Δ. συστάθηκε με Ν.Δ. 2488/53.
- Είναι Διανομαρχιακή Υπηρεσία επιπέδου Νομών Βοιωτίας και Φθιώτιδος.
- Προωθεί την ανάπτυξη του πρωτογενούς

Η πρόσφατα διαρρυθμισμένη κοίτη του Κηφισού όπως φαίνεται από το προϊστορικό οχυρό του Ορχομενού. Στο βάθος ο μυθικός Ελικών.

τομέα αποστραγγίζοντας-αρδεύοντας 280.000 στρέμματα κωπαϊδικής γης, τα οποία καλλιεργούνται με δυναμικές και προσοδοφόρες καλλιέργειες.

- Προβαίνει στην διαχείριση των νερών κάνοντας ορθολογική χρήση κατά την αρδευτική περίοδο και στη συνέχεια τροφοδοτεί την ύδρευση του ευρύτερου λεκανοπέδιου της Αθήνας.

- Εκπροσωπεί 40 (σαράντα) Δήμους και Κοινότητες του Νομού Βοιωτίας και επαρχία Λοκρίδας του Νομού Φθιώτιδος και υπηρετεί 70.000 άτομα που έχουν άμεση παραγωγική σχέση στην κωπαϊδική γη.

- Φροντίζει την αποστράγγιση και αντιπλημμυρική προστασία οικιστικής και γεωργικής έκτασης 280τ. χιλιομέτρων.

- Την συντήρηση και καθαρισμό των υδάτινων καναλιών, τελείως χωμάτινων μήκους 1.200 χιλιομέτρων καθώς και του επίσης χωμάτινου κωπαϊδικού οδικού δικτύου μήκους 920 χιλιομέτρων.

- Την συντήρηση πολλών εκατοντάδων μικρών και μεγάλων φραγματών, γεφυρών, υδροληψιών κ.λ.π. καθώς και πάσης φύσεων υδραυλικών και μηχανολογικών εγκαταστάσεων στο κωπαϊδικό πεδίο.

Τηλέφωνα Οργανισμού: 0268/22007, 24123

ΠΗΓΕΣ

1. Πανσανία "Βοιωτικά", Εκδ. Αθηνών.
2. Διόδωρου Σικελιώτη "Ιστορική Βιβλιοθήκη", Εκδ. Γεωργιάδη.
3. "Γεωγραφικά, Ανατολική Ελλάδα". Στρά-βων, Εκδ. Κάκτος.
4. Ωρυγία ή Αρχαιολογία - Α. Σταγείρη, Εκ. Ελευθέρη Σκέψις.
5. Ιστορία του Ελ. Έθνους, Εκδ. Αθηνών.
6. Προϊσ. Αρχ., Τόμος Α΄ Π. Καββαδία, Εκδ. Ντουντούμη.
7. Χρήστος Λάζος, "Μηχανική και Τεχνολογία στην Αρχαία Ελλάδα", Εκδ. Αίολος.
8. Εγχ. Ηλίου. - Εγχ. Ελευθερουδάκη.
10. Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, Liddell H. ScottR, Εκδ. Σιδέρη.

Οφείλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην Μαρία Σίδηρη για την φιλολογική επιμέλεια του κειμένου.

